

államosítása után újból kezdte Szolnokon, közel hatvan évesen a közgazdasági pályát, egy kis vállalatnál könyvelősködött. Később, Pestre kerülve a Paplangyárban lett főkönyvelő. Hetvenesztendőskoráig dolgozott, 77. évében halt meg.

Térjünk vissza, a gyermekkorhoz! Ön nagy családban élt.

Édesapám megtéréseig, 1924-ig, csupán ketten voltunk testvérek, de utána, sorban jöttek a gyerekek. Tehát, Kamilla nővérem 1917-ben született, én 19-ben. A következő öt gyerek: Lívia 25-ben látta meg a napvilágot, 28-ban Ágoston, 30-ban Imre, 33-ban László és 37-ben Mária. A sűrű gyermekáldás a családi gyóntatónak köszönhető, aki egyszer azt mondta apámnak és anyámnak: "Kedveseim, én nagyon szeretem magukat, de maguk miatt nem akarok a pokolba kerülni." Mit jelentett ez? Nem volt szabad a születést szabályozni, akkori kifejezéssel élve: szabad utat kellett engedni Isten akaratának.

Nem éltek a sok gyerek következtében szegénységben?

Mikor én kisdíák voltam, emlékezetem szerint édesapámnak 360 pengő volt a fizetése. Akkor ez jó fizetésnek számított, 36-ban az összeg már 650 pengőre nőtt.

Ekkor hol dolgozott az édesapja?

Ugyanott, bank aligazgatóként. Furcsa, de az, akkor horribilisan számító összeg csak szűkös szegénységet biztosított, mert a két nagymamát is támogatni kellett, közülük az egyik mindig nálunk lakott. A pénzt tíz felé kellett osztani. Tehát a mai pocsékoláshoz képest egy hallatlanul szűkös és tisztos szegénységet éltem gyerekkoromban. Bizonyos középosztályi elvárásoknak (lakáskultúra, öltözködés stb.) eleget kellett tenni. Egyedül a hason lehetett spórolni.

Mi került az asztalra?

Anyuka hetenként legföljebb kétszer vett húst. Az egész nagy családnak hatvan dekát. Ahogy a Pesti nyelven mondták, vékonyra kiklopfolta és kirántotta. Ez volt az ünnepi étel. Tésztát minden mennyiségben ettünk. A liszt olcsó volt. Mátyásföldön a cinkotai dinnyetermelő parasztok a pesti piacról jöve a házuk előtt mentek el délután, s ami sárgadinnyét nem tudtak eladni, mi megvettük - darabját 10 fillérért, és leraktuk a pincébe. Semmiféle étel-pocsékolás nem volt, a legkisebb darab kenyér sem vesztetett el. Tízórára egy karéj kenyeret kaptunk, hozzá öt szem szilvát pontosan kiszámolva. Egyébként a családban mindenben fejadag volt. Én az

anyagi bőséget csak piarista koromban tapasztaltam meg. Ott a szerzetes-rendben magasabb volt az étkezési színvonal, mint nálunk odahaza. Minden fizetésekor apuka és anyuka órákra összeült, - anyukának borítékai voltak: erre, arra, amarra kell a pénz.

Egy nagy családban élmény lehetett az ünnep...

A karácsony volt számunkra az igazi ünnep, mert húsvétkor nálunk nem volt ajándékozás. A karácsonyt azért is szerettük, mert akkor apuka és anyuka feltétlenül játszott velünk valamiféle társasjátékot. De ünnepnek számítottak - míg Pesten laktunk - a vasárnapok is, mert apuka gyakran vitt bennünket kirándulni. Az is előfordult, hogy focizott velem a Haller téren, s a kihúzott ebédlőasztalon elég sokat pingpongoztunk. A kirándulások és labdajátékok ugyancsak ünnepet jelentettek számunkra.

BULÁNYI GYÖRGY

EMBERHEZ MÉLTÓ TEOLÓGIA

1.

Valamikor az élet ütőerén tartottam a kezemet. Legalábbis azt gondoltam, hogy tudom, hogy hány óra. A csehek már másodszor csinálnak olyasmit, amire mi nem látszunk képesnek lenni. Mit csinálnak? Felmérik magukat a cseh katolikusok, hogyan állnak az Úr színe előtt. Már kétszer is megtették. Hírt adtunk mind a kettőről a Koinóniában. Először: a 2000/novemberi számban, ahol nemcsak lefordítottuk Oto Mádr Conciliumban megjelent cikkét (Földalatti egyház: világiak részvétele vagy szektásodás), hanem foglalkoztunk is vele (A Concilium 36/3-as száma). Másodszor pedig a jelen és múlt havi számunk hozza – két részletben – egy szerzőpáros, Dolista és Machula írását: A teljes szkepticizmus a felsőbbség iránt.

Valamikor-mikor gondoltam magamról, hogy tudom: hány óra? Úgy ötven-hatvan-hetven évvel ezelőtt. Láttam – mert benne voltam – a mátyásföldi egyházközség életét. Végigregöltem cserkészeimmel a szabolcsi falvakat, s mellékesen Zoltán Palinak összerogöltünk '47-ben egy Barankovics-párti képviselőiséget is. S Debrecenben s az ország bármely városában megmozdult ifjúság, férfiak és nők, amikor '48 körül magyarázni kezdtem nekik a nem-szalón Krisztusról és a kisközösségekről. A java papok mind velem voltak, s csak a jezsuiták terjesztették rólam,

hogy biztosan zsidó vagyok, s ebből magyarázható nagy-nagy nyugtalanságom. A püspökök kissé óvatosak voltak, de megszelídítettük többnyire azokat is. Egy egészségesen és egységesen lélegző egyházban éltem. A fogoly bíboros is rangot adott bátorságunknak. A békepapok, a Rákosival megegyezők, azaz neki engedelmességek még erős kisebbségben voltak akkor.

Aztán később is, amikor kijöttem a börtönből és szállító-munkás státusban ugyan, de minden vasárnapomat, hajnaltól kezdve, a péceli plébánián töltöttem és miséztem, prédikáltam, gyóntattam naphosszat... – akkor is tudtam, hogy hány óra. Majd ugyanígy voltam a 70-es években, amikor az elején megírtam a Lelkipásztori Marketinget, a végén pedig az Egyházrendet. Ebben a két évtizedben is úgy gondoltam, hogy látom, mi van az egyházban. 1950-től 1980-ig. Mi vagyunk az egyház-élményem és élményünk volt. Aztán meg kellett tanulni, hogy á, dehogya: szemét, egyházromboló eretnekek vagyunk! A korábbi harminc év alatt végig – találkoztam nagy titokban püspökeinkkel, s mindig ugyanazon az oldalon voltunk. Utána már csak Endreyvel, meg még egy-kettővel. Ezután lettünk eretnekek.

Hogyan is írta magánlevelében Ratzinger? Így: Reméltem, hogy az Ön számára magától értődő lesz az egyház ítélete után újra orientálódni... mihelyt tudomására jut... Hiába remélte. Nem volt számomra magától értődő az újra-orientálódás. Ha eddig a földalatti kisközösség volt az üdvösség útja, mért lesz ezentúl a megegyezés és a kommunistáknak lefekvés az üdvösség útja? Azért nem volt magától értődő, mert e három évtizedben megtanultam csak Jézusra figyelni. S az egyház ítélete után orientálódni már csak akkor tudtam, ha ez az egyházi ítélet Jézus után orientálódott. A kommunisták által halálra félemlített Lékai szájából nem tudtam és nem is akartam az egyház ítéletét hallani, mert az egyház szent szó volt nekem: azokat jelöli, akik Jézushoz igazodnak. Ma is azokat.

A 80-as években az egyházi cselekvés vagy szereplés porondjára kerülnek azok, akik eddig nem voltak ott láthatók-hallhatók. (Azok, akik korábban hétköznap láthatatlanok, vasárnap meg érthetetlenek voltak – vagy nagyon is egyértelműen fújták, amit kellett.) Ez az évtized az egyház meggyalázódásának az évtizede: mi sűrű sorokban megyünk a börtönbe, s elítélőink immár nemcsak a Párt, hanem az egyházi hierarchia is. Ez utóbbi is, melynek ítélete szerint a Bokor katonáskodást-nem-vállalói megbontják az egyensúlyt a Varsói Szerződés és a NATO között (Paskai teológiai érve!).

Az a folyamat, amely a II. vatikáni zsinattal kezdődve 1964-ben részleges megállapodást eredményezett a Párt s a vatikáni hierarchia között, felgyorsította a katolikusok elhűtlenedési („szekularizációs” – Gergely J. szerint) folyamatát, ami egyébként a 45 utáni rendszerváltásnak keményen szorgalmazott követelménye és következménye is volt. Pécelen a 60-as években, a legkeményebb papi helytállás mellett is észlelhető volt a templomba járók lassú fogyatkozása. A folyamatnak csak a felgyorsulását eredményezte a megállapodás. Ja, ha a papok lefekszenek, akkor mi sem kockáztatjuk a bőrünket! – így gondolkodott a templombajárás kockázatát mérlegelő állam- és egyházpolgár.

Világossá akarom tenni pozíciómát. Helyzetemből folyóan én csak ezt gondolhatom: az ateizmustól kapott egyházi működési lehetőségek nem szolgálhatják Jézus ügyét, mert e lehetőségeket az ateisták csak akkor adják, ha lényeges jézusi tartalmakat zárójelbe teszünk. Példa: Poggi monsignore, a Vatikán utazó nagykövete közli velem '81 tavaszán a Hiltonban Miklós Imre üzenetét, hogy hajlandó zöld utat nyitni mindenféle kisközösségi munkának, ha lemondunk a katonáskodás megtagadásáról. Mit ér a kommunisták nagy ajándéka: szabad immár világiakból is hitoktatókat képeznünk? Mit ér ez, ha egyszer azon azt kell megtanulni, hogy Jézus és a kard szépen megférnek egymás mellett. Kopernikuszi fordulat játszódott le bennem az elmúlt félszázadban, amikor megértettem: államilag megengedetten mondhatom a katolikus krédót, ha egyszer a katolikus embernek szabad gyilkolnia, s erőszakot igénybe vennie. Mondhatom, de Jézus Istene előtt meg nem állhatok. Bizony mondom, nem ismerlek titeket! Mert az Uram, Uram mit sem számít, csak a mennyei Atya akaratának teljesítése.

Következésképpen én e félszázad egyháztörténetét egyszerűen látom. Fölfelé ment az egyház jézusi ázsiója, amíg a jézusi tartalmakat hirdethettük benne, mint egyházi tartalmakat. S lefelé megy az egyház Jézust megmutató szerepe, ha ezeket nem hirdethetjük. Tudom, hogy a Bokor ezeket a jézusi tartalmakat képviseli. Tapasztalom, hogy ezektől a jézusi tartalmaktól 89 előtt és 89 után egyaránt elzárkózik a római és a hazai hierarchia hatására a Jézustól egyre inkább eltávolodó hazai egyház – hierarchia és hívők egyaránt. Nincs, aki szót emeljen kirekesztésünk ellen: nem vállalják fel. Ennek az egyháznak lehet ötször vagy ötvenszer annyi megnyilvánulása, mint amire az elnyomatás éveiben

lehetősége volt, de az ötször vagy ötvenszer annyinak jézusi értéke kizárólag a megnyilvánulások jézusi tartalmától függ. Ugyan mennyi lehet ez az érték, ha egyszer minket, múltunkat félre kell tolnia?!

2.

(Mit is jelent tehát, amikor valaki ezt mondja: hiszek? .. ... Úgy gondolom, hogy ez a hit = a teljes bizalom egy személyben: ez a személy nem akar nekünk rosszat, nem ver át, javunkra van és él nekünk.)

Oto Mádrnak megvan a maga nem nagyon elismerő véleménye mind Davidek, mind a magam teológiájáról. Dolista és Machula viszont inkább ismerteti a cseh teológiát (a magyarral ugyanis nem foglalkozik), mint minősíti. De közös Mádr és a szerzőpáros munkájában, hogy mindhárman a múlt ellenálló és börtönviselt teológusaira emlékeznek, s egyikük sem említ bárkit is az államhatalomtól elfogadott 89 előtti teológusok közül, vagy a 89 után beköszöntött politikai szabadságban feltűnő teológusok sorából. (Nálunk azonosak a két csoport személyei – s ez érvényes más foglalkozásokat űzőkre is, még a politikusok egy részére is.)

Emberhez méltó élet csak emberhez méltó gondolatból fakadhat. Az emberhez méltó teológia meg miből fakad? Nem abból, amiből az emberhez méltó tudomány. A tudományt, a filozófiát és a teológiát meg kell különböztetnünk egymástól. A tudomány tapasztalatokat rendszerez. A filozófia viszont emberben megszülető olyan gondolatokat rendszerez, amelyek nem ellenkeznek a gondolkodás törvényeivel. És a teológia mit csinál? A különféle vallási közösségeken belül tekintélyre jutott nézeteket rendszerezi.

Míg a tudomány egyetlen, mert a tapasztalatok nem ellenkezhetnek egymással... míg a filozófia elvben egyetlen, mert a gondolkodástörvények azonosak, csak a gyakorlatban a gondolt eredmények mikroszkóppal vagy centiméterrel nem igazolhatók... – addig a teológia elvileg akárhányféle. A hatmilliárd embernek nem azonos az ujjbegye, s nem azonos az sem, hogy mit gondol Istenről. Ha mind a hatmilliárd tudna találni magának tíz-tíz embert, aki elfogadja azt, amit személy szerint ő maga gondol az Istenről, akkor lehetne hatmilliárd vallás a jelenben. Mivel azonban tízszerte kevesebben, azaz csak hatmilliárdan vagyunk, a mondott tíz-tíz személy segítségével csinálhatnánk hatszáz millió vallási közösséget. Csinálhatnánk, de nincs annyi. Mennyi van? Kevesebb. Hazánkban van

talán kétszáz bejegyzett vallási közösség. Ha nem volna létszám- és egyéb küszöbe a bejegyzésnek, talán volna négyszáz is. Ennek a négyszáznak legalább 95 %-a nem magyar produktum, másutt találták ki; mi csak – mondjuk – húszat hívtunk belőle életre. Summa: a tízmillióra esik húsz vallás. Tízmilliárdra húszezer. Aligha van ennyi. De van – mondjuk – hatezer, s mindegyikükre esik átlagban egy millió hívő.

Vallási közösség akkor támad, amikor valakinek istenélménye, istentapasztalása, vagy egyszerűbben: csak gondolata támad Istenről, s ezt olyan erővel tudja közölni, megjeleníteni életvitelben, csodában, liturgiában embertársai előtt, hogy amit képvisel, hitelre talál náluk. Ábrahám istenélménye hitelre talált feleségében, fiában, unokájában, azaz Jákob/Izraelben, s annak ivadékaiban: Mózesben is. Mindezek az ivadékok elhitték Mózesnek, hogy szólt hozzá Isten az égő s el nem égő csipkebokorból, s ebből lett a zsidó vallás. Valakik elhitték, hogy Jézus az Isten fia, és feltámadt, miután saját és zsidó főpapja keresztre feszítettette, s ebből lett a ma már közel kétmilliárdnyi kereszténység – minden bizonnyal ezernél is több felekezetre bomolva. Felekezés pedig úgy történik, hogy Luther nem hisz a pápának, s valakik meg hajlandók hinni Luthernek, s lesznek lutheránusok, azaz evangélikusok. VIII. Henrik, Kálvin, Zwingli, Jakob Hutter viszont nem hisz Luthernek, de talál olyanokat, akik hisznek az említetteknek, s lesznek az anglikánok, reformátusok, zwingliánusok és hutteriek. Mindezen s a többi nem említett keresztény és nem-keresztény valláson, vallásfelekezeten belül óhatatlanul csinálják a teológiát. Mért óhatatlanul? Azért, mert igazolni kell, hogy nekünk van igazunk, s nem a többi hatezernek.

3.

(Hogyan kell emberhez méltó teológiát csinálni? .. ... Előbb azt mondom el, hogy hogyan nem lehet. Így: biztosan nekem van igazam, és mindenki más vagy hazudik, vagy téved. Toynbee szerint a vallások eredeti bűne: az önközpontúság.)

Miért vagyok ...római katolikus? Ez a kultúrám. Ez ma az én tetejetlen fám.)

Hogyan kell emberhez méltó teológiát csinálni? Előbb azt mondom el, hogy hogyan nem lehet. Így: biztosan nekem van igazam, és mindenki más vagy hazudik, vagy téved. Toynbee szerint a vallások eredeti bűne: az önközpontúság. Ennek az oka: mindegyik meg van győződve arról, hogy csak egyetlenegyszer történt kinyilatkoztatás az Isten részéről, s ezt történetesen

éppen az ő biológiai-szellemi ősei kapták meg. Ha pedig ugyanazt a kinyilatkoztatást ápolja, tiszteli két vallási közösség, akkor azon az alapon képviselhetik az egyes felekezetek a vastagon szedett tételt, hogy az Isten az ő felekezetük alapítóját vagy mindenkori vezetőjét ajándékozta és ajándékozta meg azzal a képességgel, hogy szolgáltatni tudja az emberiség számára az egyedül helyes eligazítást, s minden, ami ettől eltér, az – minimum – tévedés következménye. Így nem lehet emberhez méltó teológiát csinálni. Sajnos: az emberiség eddigelé főleg vagy kizárólag ilyen emberhez nem méltó teológiát csinált. Azt hiszem, ma is ezt csinálja. Csak a múltban sokkal sűrűbben végezte ki a tőle eltérő eredményre jutókat, mint a jelenben. Ez az engedékenység azonban sajnálatosan nem annyira a tolerancia, mint inkább a közöny eredménye. Akik számára nagyon fontos, hogy csak a maguk teológiájának legyen igaza, azok ma is sokkal sűrűbben iktatják ki az életből a más hiten levőket.

Egykori dogmatanárom szerint elő kell venni a kiskatekizmust, s azt kell magyarázni – így kell teológiát csinálni. Hát lehet így is, de aligha visz előre, mert féltő, hogy a gondolkodó emberben közönyt szül, a primitívben pedig fanatizmust, esetleg gyilkolási hajlandóságot is. Hogyan kell tehát emberhez méltó teológiát csinálni? A kiskatekizmus biztosan az első lépések közé tartozik, bár nem a legelső. A Kis kacsóid összetéve szépen, / Imádkozzál édes gyermekem – hamarabb formálja lelkünket. Később ajánlatos egy nagyobb katekizmust is elolvasni. Aztán lehet arra az eredményre jutni, hogy vallom mindig azt, amit vallásom vezetői mondanak, mert teljeséggel rendetlen dolog, hogy felmondok egy hitvallást, aztán nem hiszem, amit mondok, meg nem egészen azt hiszem, amit a szöveg mond.

Ezzel a dolgok közepébe érkezünk. Hogyan mondhatom egy szövegre azt, hogy hiszem, amikor jól tudom, hogy milliárdok másra mondják, hogy hisznek? És hogyan mondhatom, amikor tudom, hogy nálam sokkal képzetesebb emberek abszurdumnak tekintik hitvallásom szövegének egyik vagy másik kitételét? Mit is jelent tehát, amikor valaki ezt mondja: hiszek? Gyerekkorban hiszünk anyukánknak, mindabban, amit mond, s a tanító néninek is hiszünk, hogy az a betűt tényleg úgy kell leírni, ahogy ő mutatja. Úgy gondolom, hogy ez a hit = a teljes bizalom egy személyben: ez a személy nem akar nekünk rosszat, nem ver át, javunkra van és él nekünk. Negyedik elemista koromban a tanító bácsi büntetésül az utolsó padba ültetett. Azt tanította-állította, hogy Újpest – város, s számomra

elképzелhetetlen volt, hogy Budapest tövében legyen egy másik város is. Jelentkeztem, s alighanem a kételkedésemet teljesen kifejező hangsúllyal ennyit mondtam: Újpest – város? Azonnal szedhettem a cókómókom. Befejeződött életem 9. évében az ősbizalom kora. A tanító bácsi pimaszságnak vette. Ahogy Ratzinger leveléből kiderült, ő is pimaszságnak vette, bár a 60-as éveim második felét tapostam már, s ő egy tízessel fiatalabb is volt nálam. Megint vehettem a cókómókomat. Nem akartam pimasz lenni sem a negyedik elemiben, amikor ő született, sem hatvan évvel később, 1987-ben, amikor őmiatta vehettem a cókómókot...

Mondhatom, hogy hiszem, hogy Jézus az Isten fia. Mondhatom, hogy ő mindenben eligazított minket, s az evangélisták hűségesen írták le, amiket mondott. Mondhatom, hogy a római egyház szenthagyományára tévedhetetlenül eligazít engem abban, hogy miként kell értenem Jézus szavait. A tanító bácsinak annak idején csak ennyit kellett volna mondania: Kisfiam, hogy melyik falu s melyik város, azt a belügyminisztérium határozza meg, s már éppen húsz éve (1907) papirosuk van az újpestieknek, hogy ők bizony város. S megnyugodtam volna. A Ratzinger pedig azt írta nekem, hogy papi alpmagatartásból kellene tudnom, hogy minden úgy igaz, ahogy nekem az egyházi illetékesek mondják. Például Lékai, aki közölte velem pár évvel korábban, hogy Gál, Vanyó, Huba hivatalból képviselik számomra az egyház tévedhetetlen tanítását. Ma is hiányzik belőlem irányukban ez az ősbizalom. Nincsen papirosuk a Jóistentől, ahogy az újpestieknek volt a minisztériumtól.

Mi tehát a hit, ha egyszer a személyiségfejlődés következtében az embert elhagyja az ősbizalom? Lehet, hogy az ősmagyarokban érvényesült az ősbizalom, amikor s sámán a tetejetlen fa története kapcsán elmondta, hogy milyen a világmindenség. De bennem már nincs. Miért vagyok akkor római katolikus? Ez a kultúrám. Ez ma az én tetejetlen fám. Ami a hatezer vallás hitvallásában található, azoknak a tételeknek java része igazolhatatlan és cáfolhatatlan. Az enyémben is, a másokéban is. Hogyan igazolható Jézus istensége? És hogyan cáfolható? Nem lehet igazolni, nem lehet cáfolni. Nem is kívánják a kereszténytől. Csak azt, hogy higgye.

Mi tehát ez a hit? Emberhez nem méltó hiszékenység? Mindenképpen veszedelmes valami. Aki elhiszi magáról, hogy birtokában van az igazságnak, s egyedül ő van birtokában annak, az történelmet csinál. Sajnos, nem az Isten Országának történelmét, hanem a

világét, amely Jézus szótárában sátáni jelentésű – a világ fiai. Könnyen olimpiai bajnok lesz a kultúrák között – a népek kirablásában, legyilkolásában. A keresztény népeket ezzé tette a hit. Nem a szeretet erőit, hanem a rablás és ölés erőit fokozta fel bennük.

Nem érdem és nem kiváltság. Nem saját derékségem következménye, és nem is Isten ajándéka, hogy azt hiszem, ami elválaszt engem a világ többi hatezer vallásának hittartalmaitól. Kultúrát is választ az ember, és vallást is. Kultúrát sem választ az ember, és vallást sem. A kultúrát, melybe beleszülettem vagy amelyet választottam, a vallást, melybe beleszülettem, vagy választottam – az ember megbecsüli. Nem objektív értékítélettel, csak szubjektívvá:

*Szép vagy, alföld, legalább nekem szép!
Itt ringatták bölcsőm, itt születtem.
Itt boruljon rám a szemfödél, itt
Domborodjék a sír is fölöttem.*

Lehet számomra nagyon is drága a vallásom, de tudjam, hogy embertársaim számára ugyanolyan drága lehet az övék. Egyetemes emberi jelenség, hogy az ember meg akarja ragadni az őt megteremtő Istent a maga teljes valójában, s kultúránként különböző eredményt hoz ez a megragadási törekvés. *Homo est animal religiosum* (az ember egy vallásos állat) de ahányféle az ember, annyiféle a vallása, s nincs értelme annak, hogy kinek sikerült igaz képet rajzolni Istenről. Lehet csodálni egymást azért, amit meglát a véges ember a végtelen Istenből. De ha pogányokról kezdek beszélni, a következő pillanatban már a kardomat rántatom, s ez biztosan idegen az Istentől.

Az ember vallást teremt – ez a fides generalis. Az ember különböző és különböző vallásokat teremt – ez a fides specialis. S az ember a lelkiismeretében csalhatatlanul tudja, hogy jónak kell lennie, hogy nem szabad azt tennie mással, amit nem kíván magának, hogy úgy kell szeretnie felebarátját, ahogy saját magát – s ez a fides universalis. Általános, sajátos és egyetemes hite van embernek. Ez a harmadik, az e g y e t e m e s az, amely erkölcsi feladatként jelentkezik az ember életében. Ennek a teljesítésén fordul az Isten Országá.

Az elmúlt félszázadban cseheknél, másutt, nálunk, akárhol lehetőségünk támadt ennek a feladatnak a meglátására. A hierarchiák keményen fizettek a meglátásért. Lényegében leeretnekeztek érte. Milyen alapon? Eltértünk vallásunk zsinórmértékétől ebben meg abban meg akármiben. Eltértünk attól, ami az

emberiség életében hatezerféle. Eltérünk attól, ami egyedül igaz, s amivel szemben minden más – tévedés.

Talán azért nem születik felmérés az egyházilag-államilag engedélyezett hazai teológiatermésről, mert akik művelik ezt a teológiát, titkon érzik a fentebbiekben elmondottaknak az igazát? Akkor is kár a felmérés elmaradásáért. A felmérés segíthetne meglátni, hogy bármelyik vallás csak folklór, s Jézus is ezért nem szaporította a vallásokat. Csupán elmondta, hogy mindegyik vallásnak a fides universalis-t, az Istentől az embernek adott egyetemes hittartalmat kell hordoznia, szolgálnia.

***

.. ..ugyanazt a két kérdést teszi fel. Az egyik: „Igaz-e, hogy az országban nagyon elterjedt a korrupció?”, a másik: „Az ön által képviselt szervezetben vannak-e korrupciók?”. Az elsőre mindenki „igen”-nel, a másodikra mindenki „nem”-mel válaszol...

S a legfontosabb kérdés is előkerül az írásban: *Mit tehetünk mi?*

Sokáig gondolkodtam: írjak, ne írjak. Most is bizonytalan vagyok. Egy, ami írásra indított mégis: szertnék valamit törleszteni a „békítő hang” melletti kiállítás területén elkövetet mulasztásaim terén. -

ILLYÉS GYULA

KÖLTŐK EGYMÁST KÖZT

*Nem lehet tisztességes ember
ki a versírást abbahagyja.
Az igazmondást hagyja abba.*

*A nem-hazudást, nem-csalást
hagyja abba az ilyen ember.
Így állunk, öcsém, bizony evvel.*

*A sorssal se mégysz semmire
viták haragos érve nélkül.
S ha költő hallgat, belekékül,*

*mint kinek fogy a levegője
s véle sápadnak mind, zihálva,
kiknek ő volna nyíló szája.*